

Rättsavdelningen
Katrín Westlund
katrin.westlund@socialstyrelsen.se

Socialstyrelsens yttrande över betänkandet – Se barnet! (SOU 2017:6)

Justitiedepartementets dnr Ju2017/01226/L2

Inledning

Att tvisterna om vårdnad, boende och umgänge ökat så kraftigt är oroande utifrån kunskapen om att allvarliga konflikter mellan föräldrarna påverkar barnen negativt. En registerstudie från KI som Socialstyrelsen beställt visar att barn till separerade föräldrar har en ökad risk för ohälsa, skolmisslyckande och ekonomisk utsatthet under skolorn, ungdomsåren och i ung vuxen ålder. Barn till separerade föräldrar hade genomgående lägre nivåer av psykiskt välbefinnande och högre nivåer av psykisk ohälsa jämfört med barn i kärnfamilj i klassrumsundersökningar i 11-16 års-åldern. En slutsats i rapporten är att barn som bor enbart eller mest med en förälder har det största behovet av förebyggande insatser från samhället, i synnerhet om separationen sker i tidig ålder.¹

Utvecklingen visar att det behövs kraftfulla insatser för att öka samförståndslösningarna och minska domstolsprocesserna, som riskerar att förvärra för barn i en redan påfrestande situation. Socialstyrelsen anser att de åtgärder som utredningen föreslår inte är tillräckliga för att åstadkomma detta, men att de kan vara ett steg i rätt riktning för att stärka barnets rättigheter och minska de konflikt drivande elementen i processen.

Socialstyrelsen avstyrker utredningens förslag om gemensam vårdnad även om båda föräldrarna motsätter sig det. Socialstyrelsen tillstyrker de övriga förslagen med följande kommentarer.

8.4.1 En ny bestämmelse om föräldrars förmåga att ta gemensamt ansvar införs

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget med följande kommentarer. Socialstyrelsen delar utredningens uppfattning att det är bra att flytta fokus från föräldrarnas konflikt och förmåga att samarbeta, ett fokus som kan ha en konflikt drivande verkan. I stället bör man ta sikte på hur föräldrarna kan fokusera på barnet och barnets behov. Socialstyrelsen vill dock framhålla att skillnaden mellan formule-

¹ Berg L & Hjern A. Barn till separerade föräldrar. Hälsa, utbildning och sociala levnadsförhållanden i ett livslöppsperspektiv. CHESS Stockholms Universitet/Karolinska Institutet. 2016

ringen ”förmåga att samarbeta” och ”förmåga att ta gemensamt ansvar” är marginell.

Socialstyrelsen vill fästa uppmärksamheten vid att förslaget kan innebära ett skifte från ett relations- till individperspektiv. Fokus flyttas från föräldrarnas samarbetsrelation till vars och ens individuella förmåga att sätta barnets bästa i främsta rummet. Det finns därmed en risk att även ett sådant fokus kan bli konflikt drivande. Det som är viktigt att framhålla i sammanhanget är syftet såsom det beskrivs i författningskommentaren till bestämmelsen, dvs att flytta fokus till barnet och barnets behov. För att få ett starkare genomslag i praktiken och för att undvika att föräldrar i konflikt med varandra framhåller den andres oförmåga att ta gemensamt ansvar i stället för som idag dennes oförmåga att samarbeta, bör detta syfte lyftas fram på ett tydligare sätt. Vid bedömningen av om föräldrarna ska ha gemensam vårdnad eller om en av dem ska ha ensam vårdnad bör rätten fästa avseende särskilt vid föräldrarnas förmåga att sätta barnet och barnets behov främst och därmed kunna ta ett gemensamt ansvar i frågor om barnet.

8.4.2 Domstolen ska kunna döma till gemensam vårdnad även om båda föräldrarna motsätter sig det

Socialstyrelsen avstyrker förslaget. Enligt Socialstyrelsens mening är förslaget inte tillräckligt underbyggt och motiveringen är för svag för att genomföra en sådan förändring. Inte heller är eventuella konsekvenser för barn analyserade. Utredningen har angett (s. 200) att barn mår dåligt av påtvingat samarbete. I utredningen sägs inte något om hur föräldrar som båda sagt sig inte vilja samarbeta ska kunna ha förutsättningar att göra det för barnets bästa.

Det kan finnas en risk för att förslaget är olämpligt och riskfyllt ur barns perspektiv. Även om det skulle tillämpas sällan skulle det indirekt ge en signal om att gemensam vårdnad alltid är att föredra.

9.5.3 Informationssamtal med föräldrar i konflikt om barn

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget med följande kommentarer. Enligt Socialstyrelsens mening kan ett krav på att delta i ett informationssamtal för att få framställa ett tvistigt yrkande medföra att man når de föräldrar som överväger att inleda en domstolsprocess. I vissa fall kan tillgång till rätt information i ett tidigt skede innan en konflikt eskalerat möjligen leda till att föräldrarna kan finna andra vägar att komma vidare, på egen hand eller med stöd från t ex socialtjänsten. I många fall är dock informationssamtal en alltför perifer insats för att tackla de problem som beskrivits. Enligt utredningen kan en sådan informationsinsats leda till att föräldrar inleder samarbetssamtal (sid 234). Enligt Socialstyrelsens mening finns det mycket som talar emot att ren information skulle göra någon större skillnad. Dels mot bakgrund av att samarbetssamtal redan nu erbjuds samt dels – och främst – att det ofta rör sig om problem som inte kan lösas med information.

Information om hur barn påverkas av konflikter kan kanske bidra till att föräldrar som inte är upptagna av egna problem och stridigheter sansar sig. Dock inte föräldrar som redan är i svår konflikt om annat än det som rör barnen och som har svårt att sätta barnens behov främst, dvs den huvudsakliga målgruppen. Än

mer realistiskt är det att tro att ytterligare informationssamtal ska påverka föräldrar som processar upprepade gånger.

10.7.5 Barnets rätt till information och rätt att komma till tals stärks

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget med följande kommentarer. Socialstyrelsen instämmer i att barn har rätt att komma till tals inom ramen för medlingsförfarandet. Det är dock viktigt att ta hänsyn till att det för barnet kan vara påfrestande att samtala med ytterligare en person. Inte minst mot bakgrund av vad som sägs på s 295 i utredningen där det återges vad som framkommit genom uppgifter från Barnombudsmannen. Där sägs att barn tyckt att det varit jobbigt att träffa många olika människor och att det är viktigt med en relation för att våga berätta. Därför menar Socialstyrelsen att det inte behöver vara medlaren som inhämtar barnets åsikter eller inställning. Det kan vara bättre för barnet att få samtala med den familjerättsekreterare som redan samtalat med barnet även inom ramen för medlingsförfarandet.

10.7.8 Utbildning och kompetensutveckling

Socialstyrelsen ställer sig positiv till förslaget att införa ett kompetens- och lämplighetskrav för medlare. Utredningen gör bedömningen att medlare bör stå för sin utbildning och kompetensutveckling på egen hand och föreslår inte att Domstolsverket ska anordna utbildning för medlare bl. a. av konkurrensskäl. Enligt Socialstyrelsens mening bör frågan om utbildning och kompetensutveckling för medlare och lämplig anordnare av sådan utbildning fortsatt övervägas. Erfarenheterna talar för att kompetenta medlare kan göra stor nytta ur barns synpunkt och att det är en insats som väl kan bära sin egen kostnad i uteblivna processer och att psykisk ohälsa kan förebyggas. Flera domare har till utredningen angivit att det är svårt att utse medlare eftersom de inte vet om de har den kompetens som krävs för uppdraget. Vissa domare har också dåliga erfarenheter av medlare som inte varit lämpliga för uppdraget. Sådana kan göra mer skada än nytta. Fokus borde vara på att få till en hög och rätt sorts kompetens. Kompetens behövs om komplexiteten i konflikter, relationer och föräldrarnas problematik samt om vad som kan behövas för att komma vidare.

13.8.5 Domstolen ska i vissa undantagsfall kunna flytta över vårdnaden till en tillfällig vårdnadshavare

Socialstyrelsen tillstyrker förslaget att det ska vara möjligt att i vissa fall utse en tillfälligt förordnad vårdnadshavare med följande kommentarer. Socialstyrelsen instämmer i bedömningen att det behöver genomföras åtgärder för att möjliggöra en snabb vårdnadsöverflyttning i vissa fall. Däremot bör det i den fortsatta beredningen övervägas om inte andra än jurister ska kunna komma ifråga för uppdraget. I utredningen sägs att uppdraget tar sikte på de rättsliga delarna av vårdnadshavarens uppgifter (s 533). Vidare sägs att en tillfällig vårdnadshavare har samma ansvar som en annan vårdnadshavare, utöver den faktiska vården (s 373).

Detta torde innebära att en tillfällig vårdnadshavare har att fatta beslut i ett stort antal frågor om barnet som kräver annan än juridisk kompetens. Ett exempel på en situation som kan vara aktuell och brådskande kan vara när ett barn har be-

vittnat våld. Barnet kan då vara i behov av behandling och andra insatser till följd av vad barnet varit med om. Detta sett tillsammans med att det problem som ska lösas med den föreslagna regleringen har sin grund i att det varit svårt att hitta personer som är villiga att ta på sig uppdrag gör att Socialstyrelsen anser att det bör övervägas om även personer med annan utbildning och kompetens bör kunna komma ifråga för uppdraget, t ex personal inom socialtjänsten.

Beslut i detta ärende har fattats av tillförordnad myndighetschef Pär Ödman. I den slutliga handläggningen har avdelningschefen Erik Höglund samt enhetschefen Mariana Näslund Blixt deltagit. Juristen Katrin Westlund har varit föredragande.

SOCIALSTYRELSEN

Pär Ödman

Katrin Westlund